

Szentmártoni Szabó Géza

A Mátyás-kultusz kezdetei a XVI. században

Én nem hallok oly jó énekszerzőket,
Kik előhoznák jó fejedelmünket,
Mátyás királt, régi jó vezérünket,
Elfelejtjük mi jótött emberünket.

Görcsöni Ambrus az 1560-as évek táján írta ezeket a sorokat, Mátyás királyról szóló, az 1570-es években többször is kinyomtatott históriás énekének elején. Görcsöni egy kelet-magyarországi főúr, Homonnai Drugeth Gáspár szolgálatában álló énekmondó volt, akinek érdemei jutalmaként, 1557 augusztusában, Ferdinánd király nemesi címet adományozott. Mátyás király Bécs elfoglalásáig megénekelte tetteihez elsősorban Thuróczy János 1488-ban, nyomtatásban kiadott magyar krónikáját használta, ám olyan anekdotikus részleteket is illesztett históriájába, amelyeket a szóbeli hagyományból vett át. Hunyadi János származásának mesés története is önála bukkan fel először. A derék énekszerző nem túlzott vagy tévedett, amikor azt állította, hogy az ő verses munkája előtt nem írtak Mátyás tetteit megörökítő, magyarul szóló históriás éneket.

A Ferdinánd által 1553-ban nemességgel jutalmazott, leghíresebb magyar énekmondó, Tinódi Sebestyén főként saját korának tudósítója volt, műveinek zömét az eseményekkel párhuzamosan, vagy rögvest utánuk verselte és zenésítette meg. Ezek mellett azonban a múlt megéneklésével is próbálkozott. Thuróczy János krónikáját forgatta ő is, mégsem Mátyás király, hanem Zsigmond császár és király (1384–1437) uralkodása érdekelte, amelyről két históriát is szerzett.

A magyar nyelvű irodalmi kultusz előhírnökének csupán egy 1510 körül szerzett epiko-lirikus ének tekinthető, amely az „Üdvöz légy kegyelmes Szent László király” kezdetű középkori ének mintájára, sőt annak dallamára íródott. Szerzője bár világi verset írt Mátyás hadi tetteiről, a magasztalás formáját még a középkori szent királyok kultusza mintájára képzelte el:

Néhai való jó Mátyás király!
Sok országokat [mikoron] bírál,
Nagy dicséretet akkoron vállal,
Ellenségednek ellene állál.

Mátyás dicsőítése eleinte főként hadi sikereinek méltatására szorítkozott; igazságossága és kultúraépítő tevékenysége később vált szintén toposszá. Több latin nyelvű sírverset írtak Mátyás halála után, ám közülük csupán egy akad, amelyet sokszor idéztek, s amelynek ismerete a magyar nyelvű szövegekben is érzékelhető:

Az 1520-as években írta a raguzai születésű Ludovicus Tubero apát (c. 1459–1527) *Commentarii de rebus suo tempore*, azaz *Kortörténeti feljegyzések* című, csupán 1603-ban kiadott történeti művét, amelyben az eseményeket kívülről szemlélve, kritikusan mutatta be Mátyás király tetteit. Ő említi meg, hogy amikor Miksa császár megnézte Mátyás király síremlékét Székesfehérvárott, fölötte a falra akasztott jelvényekkel, ugyanott a következő sírfeliratot olvasta: „Marmore Mathias hoc Corvinus situs est, quem facta Deum ostendunt fata fuisse hominem.” Azaz: Itt e márvány alatt nyugszik Mátyás, akit tettei istennek mutattak, a végzete embernek.

Tuberóval egy időben, 1525-ben szerezte Geszthy László diák töredékesen fennmaradt énekét, amelyben a hatvani országgyűléshez szólt az udvari párt-hoz tartozó szerző. A vers Mátyás királyt említő strófája nem a hajdani királyt dicséri, hanem az ország engedelmes alattvalóit:

Szegény Mátyás király vala békességben,
Mert országa v[ala a szép] egyezségben
Vitézek valának nála tisztességben,
Az urak v[alának] nagy egyenességben.

A mohácsi vész utáni tudós humanisták munkái között csupán az erdélyi származású Oláh Miklós *Hungariájában* kapott elismerést Mátyás uralkodása. 1541 után, a három részre szakadt országban felértékelődött Mátyás király történelmi szerepe. A tehetséges és sikerrel hadakozó nemzeti király mintáját látták benne. A Habsburg Ferdinánd uralma alatti ország részben azonban politikailag nem volt célszerű az egykor Bécset hódoltató királyt felmagasztalni.

Erdélyben azonban más volt a helyzet. Ebből az országrészből eredt a Hunyadi-család, és Kolozsvárott született Mátyás király. A XVI. század közepén fele-fele arányban magyar és szász lakosságú Kolozsvár sokat köszönhetett Mátyásnak, aki születési helyét olyan előjogokkal ruházta fel, amelyek nagyban hozzájárultak a város további felemelkedéséhez. Nem csoda, ha a Mátyás-kultusz ki-munkálásából a közös hungarus-tudatban élő és az antitrinitárius felekezetben egyesülő magyarok és szászok egyaránt kivették a részüket. A János Zsigmond fejedelem uralkodása idején létrejött önálló Erdélyben fontossá vált a nemzeti királyság óhaja, amelynek eszményi előképét Mátyásban találták meg. Amikor Báthory István 1576-ban erdélyi fejedelemből sikeres lengyel királlyá lett, a vele való párhuzam keresése újabb lökést adott a Hunyadi- és Mátyás-kultusznak.

Bonfini magyar történeti műve évtizedekig kéziratokban maradt, mígnem 1543-ban Bázelen nyomtatásban megjelent belőle az első három decas. A harmadik decas tartalma azonban csak Mátyás uralkodásának első részéig terjed. Ezeket két év múlva németre, sőt franciára is lefordították. Bonfini munkájának ezen első kiadója az erdélyi szász Brenner Márton volt (14??–1553). Ugyancsak ő adta ki Aurelio Lippi Brandolininak (14??–1498) az igazságosság kérdéseit Mátyás szerepeltetésével tárgyaló könyvét is. Galeotto Marzio Mátyás-anekdotákat tartalmazó könyvének kéziratát egy szintén Erdélyből származó filológus, Gyalui Torda Zsigmond szerezte meg, s 1563-ban Bécsben kiadta. A tréfás történetekből többre hivatkozott Bornemisza Péter, néhányat Bocatius János verselt meg, néhányuk pedig prédikációk példatárába is bekerült.

Bonfini rejtőzködő kéziratának egyikét az erdélyi szász származású, ám az 1550-es évektől már kolozsvári magyar íróként és nyomdászként tevékenykedő Heltai Gáspár szerezte meg, s adta ki 1565-ben. Ebben éppen a Mátyás-történet nagyobb részét tartalmazó IV. decas első hat könyve volt meg. Az immár majdnem teljes Bonfini-kötet elejére a kolozsvári diákok Mátyást dicsőítő elégiákat írtak, a végére pedig Janus Pannonius Jajca elfoglalásáról szóló elégiáját helyezték.

Ez a kiadvány serkentette munkára a nagy hírű filológust és királyi historikust, Zsámboki Jánost, aki összeszedte a még hiányzó részeket, s 1568-ban Bázalban első ízben jelentette meg a teljes művet. Ő azonban nem elégedett meg ezzel. Naprakész magyar történetre törekedve, folytatást írt hozzá az 1496 óta eltelt hetven év történetéről.

Zsámboki János emblémás-könyvéből való az a latin verssel kísért kép, (*Emblemata*. Antwerpen, 1564, 161.), amelynek felirata ez: *Mathiae Corvini symbolum, symbolo Ioannis Regis auctum*. Azaz: Corvin Mátyás jelképe kiterjesztve János király jelképére. A képen látható szalagon pedig ez olvasható: „Sua alienaque nutrit.” Azaz: Mind az övéit, mind másokét táplálja. Az embléma utalhat a Hunyadi- és a Szapolyai-család közötti rejtélyes kapcsolatra, amely Mátyás király és Szapolyai Imre (?–1487) között bontakozott ki. Paolo Gioivo (1453–1552) írta meg, hogy Szapolyai János király impresáját ezzel a mottóval Brodarics István királyi kancellár bővítette ki (*Dialogo dell'impresa militari et amorose*, Lion, 1559, 129–130.).

Mathiae Coruini Symbolum,
Symbolo Ioan. Regis auctum.

Heltai Gáspár tette meg a legnagyobb lépést a Mátyás-kultusz terjesztése érdekében, amikor Zsámboki Bonfini-kiadása nyomán megírta az első összefüggő magyar nyelvű Magyarország-történetet, *Krónika az magyaroknak viselt dolgairól* címmel. Ebben ismertette Bonfini kéziratának sorsát, majd hangsúlyozta, hogy „Mátyás királynak köszönjük ez okáért ezt, hogy nálunk vagyon az magyar krónika, és hogy Bonfinius azt bölcs és ékes deák szóval megírta”. Heltai azonban más forrásokat is felhasznált, főleg históriás énekeket. Bonfini sokszor felülbírálta, miként a Hunyadiak eredetét illetően is: „Mert az olasz Bonfinius kedvesködni akarván Mátyás királynak, a rómaiaktól hozza alá az ő eredetit, és olaszt csinál belőle.”

Ezek után beemelte könyvébe a Morzsinai lányról, a gyűrűről és a hollóról szóló, Görcsöni óta ismert apokrif történetet, amely arról szól, hogy Hunyadi János Luxemburg Zsigmond király törvénytelen fia lett volna, s ezáltal Mátyás maga is királyi vérből származott. Ransano és Bonfini is méltó ősóket akartak kreálni, amikor a római Corvinusoktól vezették le a király családfáját. Heltai nagyon gondosan írt Mátyás kolozsvári születéséről, amely 1443. február 24-én reggel 3 órakor történt. Kiemelte azt is, hogy a király egy gazdag szász szőlőműves belvárosi házában látta meg a napvilágot, s gyermekkorát is ott töltötte. „És örök emlékezetre megajándékozá az várast, és igen nagy és jeles privilégiummal, és szabadsággal, melynek a drága levele mostan is ugyan volna.”

Külön fejezetet írt ezzel a címmel: *Az Mátyás királynak nagy dicséreti*. Az építkezések és a hadi érdemek felsorolása mellett itt jelennek meg azok a mesés történetek, amelyek Mátyás álruhában tett kalandjait beszélik el. A leghosszabb a kolozsvári bíró megbüntetéséről szóló, ma is közismert történet. Hasonló szellemben születtek a királyról szóló további mesék, amelyek a következő századokban jelentősen megszaporodtak. Ilyen a *Mátyás király Gömörben* címet viselő, s Garai János által 1840-ben megverselt eset is. Bár e történetek főként vándormotívumokból épültek, s csekély a valóságalapjuk, az a közös bennük, hogy Mátyást tréfára hajlamos és szókimondó embernek mutatják. Heltai is ilyennek láttatta őt:

„Annakfelette igen eszes és bölcs ember vala Mátyás király. Mikoron beszélt vala, nem egymás hátára hányja vala a beszédeket, hanem halkkal beszéle, szép renddel egymás után, és minden beszéde nyomos vala. Egyébképpen baráti közett igen szép vigasságos beszédű és csúfondáros vala.”

Heltai végül így összegezte a tanulságokat: „Éltében mind az egész ország reákiált vala Mátyás királyra, hogy igen kövély, nagyravágó, hertelen haragó és felette igen telhetetlen volna. Megnyúzná és megönné az országot a sok váomokkal és a nagy rovásokkal, mert négyszer rója vala minden esztendőben az országot etc. De mihelyt meghala, minden ember ottan dicsírni kezdé őtet, mert mindjárt meg kezdé bomlani a békesség az országba. Ottan megelevenülének a törökek is, és az ország egyik nyavalyából a másikban esék. Akkoron kezdé minden ember megesmérni, micsoda jeles fejedelem volt volna az Mátyás király. És akkoron kezdének mind az emberek mondani: De csak élne Mátyás király, bátor minden esztendőben hétszer róná meg az országot, etc.”

Thuróczy János krónikája 1488-as brünni kiadása egyik példányába, Mátyás fametszetű ábrázolása mellé, egy XVI. század végi kéz magyarul írta a következőket: „Óh, Matthia, ha te mostan élnél, gondunkról gondolnál.”

A kor olvasói igényei a verses történetet részesítették előnyben, így szükségessé vált Mátyás életének historiás énekben való feldolgozása is. Görcsöni Ambrus befejezetlen historiáját immár Zsámboki Bonfini-kiadása és Heltai magyarázata alapján lehetett folytatni.

Valkai András 1567-ben szerezte *Az magyar királyoknak eredetéről és nemzetségekről való*, terjedelmes historiás énekét, amely 1576-ban, Kolozsvárott jelent meg nyomtatásban. Ebben a *XXXVI. magyar király, az Hunyadi Mátyás, az Hunyadi Jánosnak fia* című fejezet röviden összegezte a király uralkodását.

A kelet-magyarországi Ilosvai Péter, aki korábban még Nagy Lajos korát idézte fel Tholdi Miklós történetével, Görcsöni Ambrus Mátyás-históriájához készített folytatást 1575-ben. Ebben a Nagybányán szerzett históriában már Bonfini krónikája és a szájhagyomány alapján verselte meg Mátyás uralkodásának utolsó öt esztendejét. Kéziratban maradt munkája azonban nem vált ismertté. Kezdő strófájában Ilosvai így összegezte mondandóját:

Immár halljuk több dolgait Mátyásnak,
Bécs vétele után azkik voltak,
Öt esztendő közben kik forgottanak,
Siralmas halálát Mátyás királynak.

Bécsújhely ostromának, majd a király Bécsben történt halálának elbeszélése után, Ilosvai az igazságos Mátyásnak már alakulófélben lévő kultuszára utalt:

Jó hívei bolygóban maradának,
Lőn öröme ezen mindkét császárnak,
Fogyatkozása lőn az igazságnak,
Szabad uta lőn minden kóborlónak.

Görcsöni Mátyás-históriájának folytatását az erdélyi antitrinárius Bogáti Fazakas Miklós (1548–1598 után) is elkészítette. Ez az 1576 májusában, Tordán bevégezett históriás ének, amelyet Bogáti Báthory István lengyel királlyá való megválasztása örömeire szerzett, Görcsöni históriájához kapcsolva, nyomtatásban is megjelent. Itt bukkan fel először közmondásként az igazságos Mátyás alakja:

Csoda, mint változék hazánknak dolga,
Igen igaz ám a magyar közpéllda,
Mátyás király mióta megholt volna,
Az igazság megholt Magyarországba.

Temesvári István telegdi iskolamester ugyancsak Bonfini forgatva írta meg az 1479-es kenyérmezei diadalról szóló históriáját, 1569-ben. Ez a történet tette híressé Kinizsi Pált, a Mátyás király által felemelt, nagy erejű törökverő hőst.

A Mátyás-kultusz kialakulásához nem lett volna elég a tudós humanisták által megalkotott Mátyás-kép. Kellott hozzá valamilyen paraszti, polgári és kismanesi világban szokásos hangvétel is. Az egyszerű emberekkel is szót értő, sőt a durva beszédmódot sem kerülő, tréfálkozó királyról az erdélyi Székely István 1559-ben, Krakkóban kiadott világkrónikájában olvasható egy gúnyos metaforákkal tűzdelt anekdota, *Mátyás királynak egy trufája* címmel:

Mátyás királ egy időbe méne ki az urakkal az mezőre mulatni, és meglátván egy embert, hogy Budára menne, szágulda hozzá csak ómaga, monda: „Bátya, hová mígy?” Monda az: „Budára.” Monda esmét néki: „Hová viszed a ludat?” Monda erre az ember: „A szekszárdi apátúr házasult meg, a kurva anyádot vöt-

te, és ím, odá a menyegzőbe viszem a ludat?" Maga az ember nem viszen vala ludat, hanem csak megőszült vala. A király ezt hallván mondá esmét néki: „Efféle aggebet nálunk holddal vetnek.” Monda erre az ember: „Nálunk is vetettek vala, de több ki nem kéle benne az aggeb atyádnál.” A király ezt hallván, nagy örömmel az urakhoz foltata, és megbeszélé nékik, mint járt volna a szigíny emberrel.

Azonba, hogy múltattak volna, megtérének Budába, és a király nem nyughaték addig, mígnem a piacon megkeresé a szigíny embert, akivel az úton beszéllett vala; és megtapogatván a lónak a farát, akin az ember ül vala, mondá néki: „Bátya hogy ádos e tarka kamokának singét?” (Vala pedig az ember lova üsti.) Az szigíny ember mihelt ezt hallá, ottan hátra fordula, és felfogván a lónak a farkát, mondá a királynak: „Jer bé, atyámfia, a boltba, megárulok véled!” Kit hogy halla a király, bévivé a szigíny embert a várba, és örök szabadságot áda néki, megajándékozván ennek felette őtet. Efféle trufái sokak vadnak a Mátyás királynak, kikről én most többet nem írok.

A Székely István által említett tréfák valódiságát más források is tanúsítják. Mátyás nagy tiszteletben tartotta Remete Szent Pálnak Nagy Lajos király idejében alapított szerzetesrendjét. Ennek az egyetlen magyar alapítású szerzetesrendnek a történetét Gyöngyösi Gergely (1472–1545) rendfőnök a XVI. század elején, eredeti dokumentumok felhasználásával írta meg. Mátyás király több ízben szerepel benne humoros helyzetben. A király a Gergely nevű rendfőnököt annyira kedvelte, hogy gyakran felkereste a budaszentlőrinci kolostorban, hogy ott jól kibeszélje magát, sőt néha a pincében borozgatott is vele. Amikor a király Gergely haláláról értesült, elsírta magát. Azoknak, akik a sírás okát kérdezték, így válaszolt: – Országomban meghalt egy jeles főpap, csodálom, hogy javadalmát senki nem kéri. – Egyszer megleste a szerzeteseket, hogy miként sanyargatják magukat. Másszor pedig, amikor körmenetben esőért imádkoztatta őket, a budai vár Zsigmond-palotájában rendezett nekik vendégséget, azzal a feltétellel, hogy az asztalterítőknek tisztán kell maradniuk.

Mátyás Erdélyben formálódó kultuszában az iránta való rajongó csodálat az 1475-ös esztendő nagy eseményénél, a Beatrixszal való házasságkötésnél látszólag megbicsaklik. Mátyás ettől fogva már nem a régi közvetlen ember, hiszen foglyává vált a Nápolyból behozott előkelő udvari szokásoknak. Bogáti Fazakas Miklós a Mátyás-história folytatásában ezt így fogalmazta meg:

Egy olasz asszonyért, ím, mint változék,
Magyar erkölcsből olaszban öltözék,
Hogy már módját tartja fejedelemnek,
Vele szembe nem mindenkor lehetnek.

A rosszallás később mégis dicséretbe csap át, hiszen Mátyás építkezései és könyvtára, sőt meg nem valósult nagy tervei is igazolták az olasz orientáció helyességét.

A XVI. század végére egyre inkább ismertté váltak Bonfini, Galeotto Marzio és több jeles humanista Mátyást magasztaló írásai. Ekkor adta ki Zsámboki János Janus Pannonius költeményeit, amelyek között jó néhány Mátyás tetteiről

szóló és azokat ünneplő verset olvashattak a deákos műveltségű olvasók. Még is akadt jó pár olyan Mátyásról feljegyzett érdekesség, amely a kortársak között is csak kevesek számára volt ismert. Azt lehetne mondani, hogy Mátyásnak volt egy, a tudós emberek közt élő, tikos kultusza is.

Az MTA Könyvtárában őrzik azt az 1565-ben megjelent, Heltai Gáspár által kiadott Bonfini-kötetet, amelynek belső táblájára és az azt követő előzéklapra egykori tulajdonosa, a kolozsvári születésű, brünni orvos, Jordán Tamás (1539–1585) három Mátyás királyra vonatkozó verses adalékot jegyzett fel, valamikor az 1570-es évek elején. Az első bejegyzés a következő:

„Perennialibus pactis cum Turca induciis Mathias rex Hungariae fontem solido exornatum marmore Budensi arce dicitur exsculpsisse cum dormientis nymphae expressa imagine, Marti postmodum vale dicturus extremum hac inscriptione:

Fontis nymppha sacri, somnum ne rumpe, quiesco
Dormio dum blandae sentio murmur aquae.”

Magyarul: Azt mondják, hogy amikor az esztendőkre szóló fegyverszünetet a törökkel megkötötte Mátyás király, díszes forráskutat faragtatott, kemény márványból, a budai várban, egy alvó nimfa kivésett képével; Marsnak azután végső búcsút kívánt mondani ezzel a felirattal: E szent forrás nimfája nyugszom, álmomat ne zavard, / Addig alszom, amíg érzekelem a kellemes víz csobogását.

A kút építése ezek szerint 1483 után történhetett, hiszen Mátyás király ekkor kötött öt esztendőre szóló fegyverszünetet II. Bajezid szultánnal. A szobor és a hozzá tartozó epigramma a XV. században bukkant fel az antik feliratok gyűjtőinél és az irodalomban, majd a XVI. századtól kezdve lassanként Európaszerte elterjedt. Idősb Lucas Cranach sorozatban készített alvó nimfát ábrázoló festményeket, amelyeken a kétsoros epigramma első sora feliratként szerepel. Az alvó nimfát beszélgető vers valójában négy soros. Albrecht Dürer 1525-ben készült rajzán ez a teljesebb epigramma olvasható.

A veronai Felice Feliciano (1433–1479) római feliratok gyűjtése végett 1479-ben Magyarországon járt. Pannoniai gyűjtésének egy része csupán honfiktársának, Michael Fabricius Ferrarinusnak XV. század végi másolataiban maradt fenn. Ott ez olvasható a vers lelőhelyéről:

„Hic lapis est super ripam Danuui, in quo est sculpta nympa, ad amoenum fontem dormiens, mirabili arte fabricata. Sub figura est hoc epigramma subscriptum sculptum ut vides.

Huius Nympha loci sacri custodia fontis
 Dormio, dum blandae sentio murmur aquae.
 Parce meum, quisquis tangis cava marmora, somnum
 Rumpere; sive bibas, sive lavere, tace!”

Magyarul: Ez a kő a Duna partja fölött van, rajta egy gyönyörű forrásnál alvó kifaragott nimfa, amely csodálatos mesterséggel készült. A figura alatt ez a bevésvé írott epigramma van, amint látod. Az epigrammát így fordította magyarra a neves ismeretterjesztő író és történész, Dümmerth Dezső (1925–1997):

Szent forrást őrzök, védő nimfája e helynek,
 Alszom, míg zsongít vízcsofogás moraja.
 Hogyha e márványtálhoz lépsz, ne zavard meg az álmom,
 Kímélj, szó nélkül mosd le magad, vagy igyál!

Jordán Tamás második bejegyzése pedig nem más, mint Mátyás király sokszor idézett, ismeretlen szerzötől való, fiktív epitáfiuma.

Mathias iaceo rex hac sub mole sepultus
 Testatur vires Austria victa meas.
 Terror eram mundo, metuit me Caesar uterque
 Mors tantum potuit sola nocere mihi.

Geréb László (1905–1962) író, irodalomtörténész műfordításában:

Én, Mátyás nyugszom síromba temetve alatt, itt.
 Mily hatalom voltam, Ausztria veszte tanúm.
 Félt a világ tőlem; két császár vesszeje voltam:
 Nem győzött rajtam senki, csupán a halál.

Jordán Tamás harmadik bejegyzése egy Mátyás királyt ábrázoló, római freskóról tudósít a következőképpen:

„Romae ad campum Florae è regione S. Laurentii in Damaso pictura equestris Matthiae regis aurea panoplia sub pedibus agmina Turcarum prostrata. Supra verticem a dextra Angelus: a laeva Diabolus.

Diabolus loquitur

Tartara te cupiunt, sed te sibi vindicat aether
 Diis adeo virtus Rex bone grata tua est.
 Dum neque te sperant mea Regna nequ' astra reposcunt
 Imperio terras inter utrumque rege.

Angelus

Deberis coelo Matthia invicte sed ipsa
 Relligio in terris usque tuenda tenet
 Hanc victor defende diu: coelumque mereri
 Mortaleis possint qua pietate doce."

Magyarul saját fordításunkban: Rómában, a Campo de' Fiorin, a San Lorenzo in Damaso templom tájékán van Mátyás király lovas képe, aranyos páncélban, lába alatt törökök eltiport csapatával. A kép teteje fölött jobbról egy angyal, balról egy ördög.

Az ördög így szól

Vágyik rád a pokol, de a menny is tégedet óhajt,
 Virtusod istenek is, drága király, szeretik.
 Míg nem vár birodalmam, míg nem hív el az égbolt,
 Köztük a föld színét vessed uralmad alá!

Az angyal

Számit az ég tereád, győztes Mátyás, de a folyvást
 Védendő vallás megköt a föld kerekén.
 Ezt diadalmasan óvd ezután, és mennybe hogyan jut
 Földi halandó, azt, ily kegyesen, te tanítsd!"

Erről a Mátyás királyt ábrázoló lovas képről Paulus Jovius (1483–1552) is említést tett *Elogia virorum bellica virtute illustrium...* (Sírfeliratok jeles férfiak harci erényéről, Firenze, 1551, 159.) című könyvében. Magyarra fordítva:

Az ő (=Mátyás király) fegyveres lovas képmása, a legpompásabban lefestve, Rómában, a Campo de' Fiorin, szemközt a szobám erkélyével, egy a San Lorenzónál lévő ház szegletén látszik, amelyhez jól illik egy másik, nagyon hasonló, Andrea Mantegna keze által festett képe, amely a mi múzeumunkban megszemlélhető.

A Bibliotheca Vaticana egyik kéziratában (Cod. Barberini. Lat. 4423. fol. 75.) fennmaradt egy akvarell, amely az említett ház falán látható freskó nyomán

készült. Ez a kis kép a páncélos, kivont kardot emelő Mátyás királyt ló hátán ábrázolja, feje fölél egy angyal koronát tart, balra fenn egy másik angyal, jobbra fenn egy szárnyas ördög alakjával, alattuk pedig két latin epigramma olvasható, keretbe foglalva. A kép alatti jegyzet a következő: Corvinus Mátyás lefestve egy házon, bal felől a Pellegrino utca kezdetén, az a kép az, amelyről Jovius említést tett.

A legutóbbi időkben került elő Fraknón egy vászonra festett kép, amely ugyanezt a római Mátyás-képet ábrázolja. A két latin epigramma pedig több forrásból is ismeretes. A jeles magyar történetíró, Istvánffy Miklós (1538–1615) egyik könyvének előzéklapjára saját kezűleg jegyezte be a szövegeket.

Buda városa és Mátyás személye szorosan összefonódott. Jó példa erre Calepinus híres többnyelvű szótára, amelyet 1585-től magyar értelmezésekkel is kibővítettek. A végül tizenegy nyelvűvé vált szótárhoz a XVI. század közepétől hozzáillesztették Konrad Gesner *Onomasticon*-ját, amely a személy- és földrajzi nevek magyarázatos névszótára volt. A magyar közreműködő, Laskai Csókás Péter e névszótár bővítéséhez is hozzájárult. A Buda-címszó Mátyás király dicső korszakára utaló sóhajjal indul: „Haj, régi jó Buda!” A szócikk vége pedig egy mondókával zárul: „in tota Europa tres omnium pulcherrimas esse urbes, Venetias in aquis, Budam in monte, Florentiam in planitie.” Azaz: Egész Európában az összes város között három a legszebb: Velence a vízen, Buda a hegyen, Firenze a síkságon.

A genfi zsoldárkönyv magyar fordításáról híres Szenci Molnár Albert 1604-ben adta ki az általa készített, első latin–magyar, magyar–latin szótárt. Az ebben is szereplő Buda-címszónál az imént idézett dicséret már kétsoros metrikus vers-

ként jelenik meg: Tres superant urbes toto loca cetera mundo: Buda iugo, Venetae pelago, Florentia campo. Azaz: Három város haladja felül a többi helyet az egész világon, Buda a hegyháton, Velence a tengeren, Firenze a síkságon.

A második sornak a későbbiekben előkerült a pentameteres folytatása. Elképzelhető tehát, hogy a három várost magasztaló epigramma eredetileg négy soros volt, amelynek a második sora elveszett számunkra. Ennek rekonstrukciója és metrikus magyar fordítása így hangzik:

Tres superant urbes toto loca caetera mundo,
 [...],
 Buda iugo, Venetae pelago, Florentia campo
 Eminent. His similes quae tibi terra dabit?

Magyarul saját fordításunkban:

Három város a többi felett áll széles e földön,
 [...],
 Búda hegyen, tengerbe' Velence, Firenze a síkon
 Tündöklök. Te velük lelsz-e hasonlatosat?

Az egykori Corvina-könyvtár sorsa is foglalkoztatta a XVI. század végi literátus embereket. Némelyek tudni vélték azt is, hogy a könyvtár nem pusztult el a török hódítás után sem. Egy bizonyos Enyedi Pál az erdélyi veszedelmekről (1599–1601) szóló írásában úgy tudta, hogy „most is Budán az Mátyás bibliothécája szintén úgy helyén vagyon, mint azelőtt, semmi tékozlás nem esett benne, hanem örököt rendeltek hozzá. Nem igaz az, amit a németek irtanak az bibliotheca felől, hogy Szulimán császár megégette volna és mind elveszett volna.”

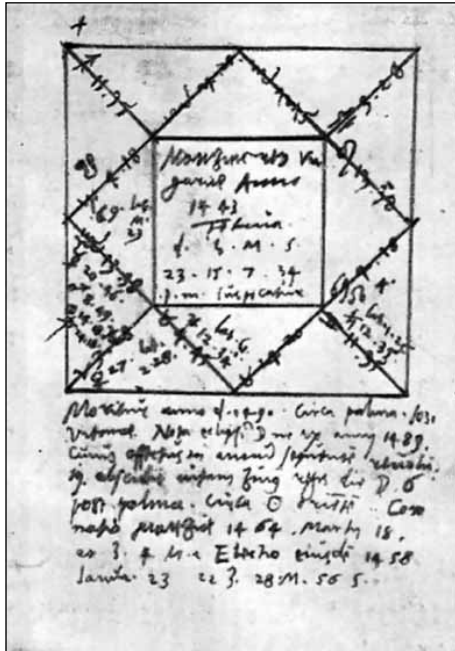
Egy ismeretlen szerző, *Csepreg városának 1621. esztendőben lett veszedelméről való énekében* ugyanezt mondta el versben:

Régi magyarok Mátyás királyának
 Könyvei Budán még most is megvagyunk,
 Kiket törökök becsületben tartnak,
 Noha ők ahhoz csak semmit sem tudnak.

Balassi Bálint például dicsérettel szólt a *Szép magyar komédia* prológusában arról, hogy Mátyás király asztrológiával is foglalkozott. A király számára több horoszkóp is készült. Heltai Gáspár krónikája szerint Hunyadi Mátyás 1443. február 24-én reggel három órakor született Kolozsvárott, az ottani Óvár egyik házában. Ezt az időpontot igazolja a királynak az a horoszkópja is, amely egy XVI. századi vatikáni kéziratban maradt fenn. Ennek előzményét nagy valószínűséggel Mátyás király udvari csillagásza, a lengyel Ilkusi Bylica Márton (1433 k.–1493) készítette. Ezen a horoszkópon a születési idő után a király koronázásának és megválasztásának pontos időpontja is szerepel. Fontos megjegyeznünk, hogy az asztrológusok az időpontokat déltől számították, nem éjfélről:

Matthias rex Ungariae Anno 1443 Februario, d[ie] h[ora] m[inuta] s[ecundo]:
 23. 15. 15. 34. P[ost] m[eridiem] inspicitur. – Coronatio Matthiae 1464. Martii
 28. 20 h[ora] 4 m[inuta] 0. – Electio eiusdem 1458 Ianuarii 23, 22 h[ora] 28
 m[inuta] 56 s[ecundo].

Mátyás Magyarország királya 1443. évben, februárban; 23. nap, 15. óra, 15.
 perc, 34. másodperc; dél után értetődik. = 1443. február 24-én, 3 óra 7 perc
 és 34 másodperckor. – Mátyás koronázása 1464. március 28, 20 óra, 4 perc =
 1464. március 29, 8 óra, 4 perc. – Ugyanő megválasztása 1458. január 23, 22
 óra, 28 perc, 56 másodperc. = 1458. január 24, 10 óra, 28 perc, 56 másodperc.

Az előbbieken felsorolt példáink jól mutatják, hogy míg a tudományok és a művészetek művelői ingyencségeket kerestek Mátyásról, addig a közemberek számára az igazságtévő király személyére irányult az érdeklődés. Pécselyi Király Imre érsekújvári református prédikátornak a prédálók ellen 1631-ben írt énekében már ez a századokon át továbbélő, közmondásossá vált Mátyás-kép jelenik meg:

Régi Mátyás király hogyha felkélhetne,
 És szép szemeivel ha reánk nézhetne,
 Mint a sebes eső rajtunk könyvezhetne,
 És sok gonosztévőt méltán büntethetne.

Elkölt az igazság, megholt Mátyás király,
 Kegyes Isten, csak te fejünk felibe állj,
 Sok gonoszságinkért minket meg ne utálj,
 Sőt Fiad kedvéért erőddel mellénk szállj!